

M I L U T I N
U S K O K O V I Ć

DOŠLJACI

■ Laguna ■

Copyright © ovog izdanja 2016, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

DOŠLJACI

Sadržaj

Prvi deo	11
Drugi deo	87
Treći deo.	139
Četvrti deo	237
<i>Rečnik manje poznatih izraza . . . . .</i>	<i>329</i>
Igor Marojević: <i>Došljak i Beograđanin . . . . .</i>	<i>333</i>
O autoru	341

„Njihovi kneževi i plemići bili su čistiji od snijega, bjelji od mlijeka; tijelo im je bilo rumenije od dragog kamenja, glatko kao safir. A sad im je lice crnje od pomrčine, ne poznaju se na ulicama; koža im se priljepila za kosti, osušila se kao drvo.“

Sveto pismo

PRVI DEO

Devičanstvo, ti me ostavljaš. Kud odlaziš?

Safo

Prvo poglavlje

S PROLEĆA

Kraj se primicao novinarskoj sezoni.

Beograd, koji oživi krajem avgusta, već se krajem februara, pred oblacima prašine, povlači da prospava letnji san. Parlamenat je završavao svoje sednice, ispunjene besedama i psovkama, govorničkim gestovima i šamarima, radom na interesu naroda i nekolicine, svečanim rezolucijama i nemim gutanjem žaba. S dimom vatara po Topčiderskom brdu, gde se gorelo đubre, iščezavao je i beogradski život, pun sjaja i skandala, otimačina i požrtvovanja, ljubavi i trgovine, naduvene raskoši i crne nemaštine. Prekidao se niz velikih igranki za humane ciljeve i krompir-balova, svadba i razvoda, hvaljenja i ogovaranja, zavidnog skakanja u klasama i svirepog isterivanja iz službe, uspeha i katastrofa, čestih praznika i čestih postova. Bolesno februarsko sunce, koje sa sobom nosi proletnje dane i pomisli na samoubistvo, provlačilo se kroz razapeto rublje u jednom niskom dvorištu, probijalo se kroz neoprane i ulepljene prozore, i, svojim zracima žutim kao što je slama, obasjavalo je uredništvo *Preporoda*, dižući po njemu gustu prašinu.

Unutrašnjost *Preporoda* bila je vrlo skromna. Na prozorima nije bilo zavesa, već su se leti, kad sunce upече, urednik i saradnici dovijali mucu i na prozore razapinjali kapute. Dva pisaaća stola, nova, od dobre hrastovine i sa secesionističkim šarama, trudili su se da svojom lepotom sakriju ovu preteranu skromnost.

Iza jednog stola stajao je nov etađer, u kome su bile razbacane, mahom nerazrezane, knjige raznolikog formata a još raznovrsnije sadržine – knjige koje su dolazile na prikaz. Među njima je dostojanstveno odskakao geografski atlas nemačkog izdanja, još iz doba kad u Srbiji nije bilo železničke pruge – jedina knjiga koja se mogla ponositi među svojim drugama da je kupljena. Tu je bilo još nekoliko fotografskih ploča i jedan par žutih cipela, na koji su potajno aspirirala dva saradnika i jedan šegrt. Više etađera stajao je zidni kalendar, litografski rad, sa slikom jednog komite, Beograda i nekakvih paprika. Iza drugog stola širila se karta jednog dela Stare Srbije, cele Maćedonije i Jedrenske oblasti, sa jasno obeleženim mestima ustanka iz 1903. godine, izdanje Unutrašnje organizacije, odnosno bugarske vlade. Karta je padala čak do zemlje, gde su ležali ostaci od cigara, masna hartija i mrvice od bureka.

Prijatnu protivnost ovoj magazi javne reči činile su dve uljudne fizionomije što su, zadubljene, visile iznad plavetnih *šlajfni*, koje su se, ispisane, izmicale ispod pera kao ispod kakve mašine. Urednik, zreo čovek, s licem žutim i energičnim, podigao bi glavu samo kad bi slagač koji je ostao bez posla došao da uzme rukopis, promerio bi ga jednim izgubljenim pogledom, kao da je hteo iz njegove fizionomije da nađe nastavak svoga članka, pa bi onda uzeo u zube svoj brk i produžio posao, mirno, predano i kao po kalupu. Obrazi i podbradak bili su mu sveže obrijani, kosa ošišana do kože,

vrat se rumenio u čistoj, dobroj popeglanoj kragni, iz koje je izlazila mala, uska kravata zejtinjave boje i elegantno uvirala u zatvoren prsnik i kaput od grubog engleskog štofa.

Drugo lice, koje je sedelo za stolom sa zaleđem one bugarske geografske karte, bio je saradnik *Preporoda* za balkansku politiku, književnost i umetnost. Kako su njegovi balkanski izveštaji morali imati izvesnu patriotsku tendenciju, to su ga u redakciji zvali Patriotom, a njegove poslove, ma se oni odnosili na čistu književnost, nazivali su patriotska rubrika. Njegove crte nisu bile energične kao kod urednika, niti mu je lice bilo odnegovano. Po koščatim obrazima videle se crvene bubuljice. Masna kosa padala mu je preko čela. Ali njegove plave, male oči bile su kao postavljene svilom, kao kod svih ljudi koji imaju duboku unutrašnjost. Na njegovom licu lebdeo je, kao i kod urednika, neki izraz zamišljenosti i dubine, povećan samo jednom količinom neke neodređene melanholije.

Patriota je radio brzo i nervozno. Hteo je da što pre svrši svoj posao, pa da se odmori. Bolesno februarsko sunce uticalo je na njega jače nego na njegove drugove. Osećao je kao neko penušanje krvi. Grozničava vatra zaplamila bi mu, s časa na čas, obraze, i mlitavost osvajala mu sve zglavkove na telu.

„Hoće li biti još čega?“, upita faktor štamparije Patriotu, kad mu uze i poslednju šljafnu.

„Još jedna kratka vest?“, reče on, popravljajući svesku neispisane hartije. „Jedan legat za osnovnu školu u Tuzli.“

„Bogami, gledajte što više. Nemamo ništa garmonda...“

„Koliko vam još treba?“, prekide ga urednik.

„Pa, što cicera što garmonda, još osam stubaca.“

„Osam stubaca“, viknuše uglas urednik i saradnik.

„Pa da, šta sam jutros dobio!“, čudi se faktor. „Ovo od vas i gospodina Kremića. Ostalo ništa. Feljtona ni slova.“

Gospodin Paja se napio. Gospodin Vasić nije još došao. Dva mi slagачa već stoje bez posla.“

U redakciji nastaje tajac. Dole, iz tuđeg dvorišta, čulo se da su obučarski momci svršili doručak i nastavili rad. Kroz razapeto rublje dolazilo je potmulo, a po taktu, lupanje čekića u kalupe i glas jednog baritona koji je pevao umekšavajući suglasnike:

*Ljubičica s proleća se javlja,
A s proleća i grob joj se spravlja.*

Utom ulete u sobu, kao bez duše, reporter *Preporoda* Bogdan Vasić, vukući za sobom svoje noge, suve i dugačke kao šestar. Po crvenim očima videlo se da je jutrom naknadio noć. Još s vrata stade govoriti zadihano:

„U ministarskoj sednici... kako da kažem... rešeno je da se pristupi reorganizaciji vojske. Reforma će obuhvatiti... kako da kažem...“

„Zar samo to?“, upita ga urednik popreko, ljut što mu se reporter zadocnio.

„A, ima još... kako da kažem... turski poslanik u Topčideru, hleb poskupio. Selo Mrčevci proglašeno za varošicu. Reforma će... kako da kažem... obuhvatiti: glavni generalštab, vaspitanje i...“

„Šta vi to meni pričate!“, prekide ga urednik. „To se mene ništa ne tiče. Nego sedite pa to napišite.“

„Kremiću, jesi li svršio?“, obrati se reporter Patrioti, pa dodade poverljivo: „A Pajo... kako da kažem... odmetnuo nam se u hajduke; *nigde go nema!*“

„Džaba mu što pije, ali ništa nije ostavio rukopisa! Treba nam još osam stubaca.“

„Osam? Biće, biće!“ , optimistički odgovori Vasić samom sebi. „Jesi li video u *Srpskoj riječi*... kako da kažem... legat za osnovnu školu... “ Pijan je kao Rus.

„Baš sad to pišem. Evo gotov sam. Sedi, pa bogami, porazvuci.“

Kremić ustupi mesto Bogdanu, proteže se, zapali cigaretu, zagleda se u prostrto rublje u dvorištu i, puštajući najsladji, prvi dim, nesvesno ponovi šustersku pesmu:

A s proleća i grob joj se spravlja.

Legat u Donjoj Tuzli, beogradske vesti i *zasebna rubrika*, koju je urednik načinio u gladi u Indiji prema izveštajima *Nove slobodne prese*, jedva su izneli tri stupca i u redakciji je vladala ona najteža atmosfera za novinara: kad se podne primiče, a materijala nema.

Čak se i administrator Dušan nervirao i grdio jednim naročitim rečnikom prodavce novina koji su dolazili u administrativno odeljenje i davali obračun od jučerašnjeg broja.

„Da ja napišem nešto o terorizmu Arnauta? Ostalo mi je...“

„Šta! Pa da ceo broj ispadne patriotski!“ , kriknu administrator iz svoje sobe i krupnim basom nadjača tutanj štamparske mašine.

Njegovo crveno lice pomoli se na otvoru od administracije, namršteno i gotovo da i pesnicama brani broj od suvišnog patriotizma.

„Valjda opet nekakve koze?“ , upita urednik.

„Pa, kao uvek, krađu, pljačkaju“ , odgovori saradnik.

„Dosta smo o tom pisali.“

Kremić se zamisli. Doista, pisao je dosta o tim Arnautima. Više nego što je i morao. Bio je stvorio čitav događaj zbog nekoliko ukradenih koza. Ostala štampa, surevnjiva na

Preporod, da joj ne odnosi rekord u patriotizmu, prihvatila je parolu protiv Arnauta i prolila potoke suza i mastila. Obrazovao se odbor gospođa i gospođica, te priredio jednu zabavu u korist postradalih; studenti su držali miting i doneli oštru rezoluciju, vlada je intervenisala, turski poslanik se izvinio i dao obećanja da se žalosni događaj neće ponoviti. Gospođe i gospođice provele se lepo, studenti se siti nadebatovali, vlada zabeležila jedan uspeh više u svom radu, turski poslanik dobio šta da radi... svi dobili ponešto, samo novinar koji je stvorio sve to mora da se toga mane i da glođe pero, izmišljajući šta drugo za nezajažljiv kljun štamparske mašine.

„Kako je neblagodar an ovaj poziv“, mislio je mladi saradnik *Preporoda*. „Danas se desi nešto, uložiš sve svoje snage, pišeš... pišeš, novine se kupuju, misliš da si uradio bogzna kakvu stvar. Sutradan, sve je zaboravljeno, sve otišlo u zaborav kao lanjski sneg, zaborav tako brz, tako gust i svirep!“

I Kremić se seti čega sve nije bilo ove zime u Beogradu. Umrla baba Rupa, umro i čika Nešo, koji je po ulicama komandovao uobraženim baterijama i vikao „dum-dum“, i još nekoliko ljudi bez kojih se Beograd nije dao zamisliti. Ljudi za koje se mislilo da su tvrđi kao kremen kamen pretrpeli slom u imanju ili časti. Nove zvezde pojavile se na polju politike i trgovine, umetnosti i zanatstva. Svaki dan je donosio po jedan svež cvet od neocenjive novinarske vrednosti, koji bi svenuo već sutradan. Ceo taj život koji je stao bezbroj godina i muka, nada i razočaranja, suza i osmeha, borbe i rada, sve te stvari od juče, tako vesele ili žalosne, nisu danas vredele onog petparca koji prodavac novina traži od publike.

Iz tih misli trže Kremića telefon, smešten u administrativnom odeljenju, i on ču težak pokret administratora i njegov mrgodan glas:

„Alo, ko je tamo? A, ti si, Mato?“

Posle male počivke, on produži, ali glasom sasvim promenjenim:

„Šta? Samoubistvo?... Jedna radnica?... Iz ljubavi?“

Urednik, s obasjanim licem kao da je dobio glavni zgotak, skoči iza stola i potrča telefonu. Skoči prevodilac, korektor, pa i faktor.

Ova radost lednu Kremića u srce.

Urednik, koji je bio zamenio administratora na telefonu, pošto ču sve što je hteo, prekide vezu i, veselo trljajući ruke, stade da objašnjava radoznalim saradnicima:

„Mata Bez Ruke javlja sa Dorćola da se udavila u Dunavu jedna radnica iz Oficirske zadruge. Uzrok nesrećna ljubav. Obećao sam mu dati deset brojeva besplatno danas. A gde je Vasić? Stan samoubice Banatska ulica broj 36.“

„Pa tu ja sedim!“ , iznenadi se Kremić.

„Onda brzo! Inače nema Vasića. Trčite tamo. Samo brzo i što više pojedinosti. Stvar je važna. Slagači čekaju na rukopis.“

„Preporod će otići danas kao alva!“ , dodade administrator zadovoljno.

Drugo poglavlje

ZNAK

U dnu sumornog dunavskog kraja, gotovo na samoj obali, nalazi se Banatska ulica, još neprosečena i pokaldrmljena samo s jedne strane. U toj ulici, gde kokoši bezbrižno čeprkaju zemlju kao u kakvoj palanci, izdiže se jedna velika kuća na dva sprata. Ta je kuća broj 36. Podigao ju je jedan veliki beogradski trgovac od građe koja mu je ostala posle zidanja jedne velike državne građevine. Trgovac je govorio da je diže u humanom cilju, težeći da radnicima pruži udoban i jeftin stan. Kad je udarao temelj, načinio je od toga čitavu crkvenu svečanost, a kad je kuću svršio, snabdeo je svaki apartman svojim litografskim portretom. Oba pak puta prestonički listovi doneli su dugačke članke u slavu ovog preduzimača. Međutim, radnici su ostali u svojim starim zemunicama jer je kirija bila skupa. Tek nekoliko njih, koji su imali bolje nadnice, zauzeli su odeljenja donjeg sprata, naročito ona iz dvorišta. Ostala odeljenja zauzele su dve-tri jevrejske porodice, jedna babica, kod koje je stanovao Miloš Kremić, sitni činovnici i zanatlije.

Miloš se retko kad zadržavao kod kuće, te još nije dobro poznao ovaj monument preduzimačke humanosti. Tek

pojedini detalji, koje je slučajno sretao za nekoliko meseci otkako je sedeo u ovoj kući, stvarali su mu sliku o njoj, sliku jednog nejasnog mozaika raznih staleža, vera, narodnosti i kulture. Između sebe opštile su samo porodice koje imaju zajednički trem i podrum. Žene su jedna drugu pažljivo titulisale *gospom* i govorile *čas vi čas ti*.

U dvorištu je obično vladala tišina, ona čudna tišina gomi-
le koja je zauzeta poslom. Ceo taj svet, tih šesnaest raznih porodica, provodio je dan radeći, a noć spavajući. Retko da se katkad začuje glas kakve pesme ili svirke. Pa i sama deca bila su mirna; ćuteći su se igrala u kakvom kutu; tek kad iziđu na Dunav, skakala su i derala se. Odrasli su brzo išli preko dvorišta, kao da su se bojali da ih ko ne povuče za kaput, natrag na ulicu, u rad, i ulazili u svoje stanove na jednaka, mrko obojena vrata, tako rešeni kao da nikad iz njih neće izići.

Fizionomija ove kuće bila se jedva malo izmenila kad se desilo ovo samoubistvo. Deca, koja su se sva skupila na kapiju, gledala su zablenu u jednu sobu na donjem spratu, gde je ležala umrla devojka. U njihovim krmeljivim očima tek bi sinuo sjaj svesti kad bi neko izišao iz te sobe. Rado su se stavljala na uslugu kad bi im ko otuda zatražio da što poslušaju i po troje trčalo u bakalnicu za tamnjan ili u kafanu za rakiju. Posle bi opet začutala, i kad bi koje od njih zapitalo što, ostala bi ga utišavala pesnicom u slabine i tako čuvala svečanu i tužnu tišinu koja je lebdela nad ovom nezgrapnom kućom.

Neka sanjiva malaksalost koja opija vukla se po stvarima. Žuto februarsko sunce obasjavalo je samo južnu stranu dvorišta. Ostale tri strane su ostajale u pepeljavoj senci, koja je još više pojačavala duboku melanholiju i pustoš ovog života u predgrađu.

Kremić se nadao da će zateći svoju gazdaricu kod kuće i dobiti od nje podatke koji su mu trebali. Ali je ona već bila izišla na neki porođaj. Trebalo je upitati nekog drugog.

Jedna devojka, koja se po ukusnom odelu i ugladenom kretanju odvajala od ostalih stanovnika ove kuće, videla se kako neprestano trči i svršava poslove potrebne oko jednog pokojnika. Ona je pomogla da se devojka namesti, našla je cveća, zimzelena i lala, raspemila sobu i kujnu, metnula nekoliko stolica napolje za one koji nemaju mesta unutra, donela od svoje kuće kafe i šećera, slala decu u bakalnicu, zvala ovu ili onu stariju i iskusniju ženu da se nađe oko mrtvacu, malo govorila, a najviše čuvala prisustvo duha, te radila predano kao da joj je to dužnost.

Ova devojka, koja se zvala Zorka, sedela je sa svojom majkom, udovicom jednog činovnika, do babičinog stana. Njihovo je odeljenje bilo najskuplje i najlepše, na gornjem spratu, nad samim ulazom, sa tri velike sobe okrenute Dunavu. One su imale penziju, koju su umele da rasporede. Jednu su sobu izdavale, ako se javi preko prijatelja kakva devojka. Imale su u kući sve što im treba. Prema susedima su se držale na onoj blagonaklonoj visini koju naše sitne činovničke porodice zauzimaju prema građanskom staležu; nisu tražile od svojih komšija ništa i retko im pravile posete, ali su im rado pozajmljivale kad im zatreba štogod: kakav sud ili nešto šećera, koji groš ili praktičan savet. Stoga je svet oko njih verovao da ove dve žene imaju više novaca nego što je bilo u stvari i okružavao ih izvesnom pažnjom i poniznošću koja se ukazuje samo gospodi.

Saradnik *Preporoda* se jedva sećao da je neki put video Zorku u kući, te ništa izbliže nije znao o njoj. Ali, po svemu što je na njoj video, zaključio je da ona nije neki veliki rod utopljenici i da je najbolje da se njoj obrati, te uđe da je potraži. Zorka je u tom trenutku skidala lonce s kafom i, kad ugleda Miloša da joj se približuje, toliko se trže da joj se kafa prosu po vatri.

Ona je poznavala Kremića iz viđenja. Znala je da radi u *Preporodu* i da je pesnik. Njegovi stihovi, koji su izlazili s vremena na vreme u ovom listu, obično o kakvom velikom prazniku, nalazili su topao prijem u njenome srcu. Njoj je godila sentimentalnost dvadesetih godina, kojom su ove pesme bile ispunjene, i izvesna žica iskrenosti koja ih je odvajala od tadanjih pesama, punih traženja svile i izmišljenih salona. Rado je čitala i ostalo što iziđe u *Preporodu* pod potpisom M. K., pa je uočila Milošev stil, te je poznavala i ono što je pisao bez potpisa. U praznini devojačkih dana ona je krišom pratila pogledom Miloša kad izjutra izlazi u varoš, interesovala se da sazna što više pojedinosti o njemu, i znala je da je prošle jeseni svršio prava i da se još nije rešio da stupi u državnu službu. Taj mladi čovek zamršene plave kose i sa zamišljenim licem, na koje se neodređena melanholija utiskivala kao jedan pečat, odvajao se od ostalih mladića koji su oko nje stanovali, mahom trgovačkih pomoćnika i bankarskih činovnika, te bi je pokatkad bocnula želja da se upozna s njim.

Trenutak koji joj je donosio ovo poznanstvo bio je neočekivan i zlokoban. Na njihovom domaku ležao je mrtvac. Atmosfera je bila teška, puna tamnjana i mrtvačkog mirisa. Kad je mladi čovek pozdravi, nešto hladno savi se oko Zorkina srca, kao čoveku kad oseti rđav znak. Ne razmišljajući ništa i predajući se sva tome tamnom osećanju, ona zbušnjeno ostavi lonče s kafom i, jedva promucavši „pardon“, promače pored Kremića u dvorište.

Miloš je bio pošao iz redakcije sa najboljom voljom da skupi materijal za ljubavnu dramu koja se završila na dunavskoj obali, ali, ukoliko se odmicao od uredništva, utoliko se u njemu gubila volja za to i obuzimala ga izvesna neugodnost pri pomisli kakva će scena biti između njega i roditelja nesrećne devojke.

„Šta li je moglo okoreti srce ovog čoveka da se raduje tuđoj smrti i od nje pravi trgovinu?“, mislio je putem Kre-
mić, sećajući se kako je urednik trljao ruke zadovoljno kad
je saznao za samoubistvo. Sin jednog prote iz unutrašnjosti
i poznatog narodnog poslanika; odlično svršio gimnaziju
u Beogradu i prava u Parizu; širom mu bila otvorena vrata
karijeri u diplomatiji i na Univerzitetu. Šta ga je nateralo
da ostavi sve to i pristane da se pregoni s tipografima, radi
s pijanicama, iznalazi gde je jevtiniji i sam konac kojim se
uvezuju paketi novina? Dobro upoznat sa najlepšim delima
svetske literature, evo ga gde ugađa krvožednim instinktima
publike za njen petparac!

Da je bilo ugodnije vreme za razmišljanje, možda bi se
ovaj mladi čovek, takođe rodom iz unutrašnjosti, koga su
već počela pohoditi pitanja života, zadubio u tajnu ovog
preloma i u njoj našao pouke za svoj život, ali smrt je bila
tako blizu da je svojom svečanošću prezirala sitne račune. I
mladi novinar, gadeći se na svoj poziv, ostavljen sam sebi,
posmatrao je šta se oko njega radi.

Kujna u kojoj ga je ostavila Zorka bila je tako uska da se
čovek u njoj jedva mogao okrenuti. Mali broj sudova i stvari
u njoj pokazivao je da tu živi jedna skromna porodica, a po
čistoti u svemu videlo se da tu stanuju samo žene.

Iz sobe je dopiralo naricanje jedne starice, ubrađene
crnom šamijom i s ukrštenim šalom na leđima. Kuknjavu
je pratio prigušen razgovor komšinki.

„Pogledaj je, bogati, kao da je zaspala!“ , čuo se glas jedne
mlade žene u libadetu od plave kadife.

„Kao da će sad ustati!“ , potvrdi druga žena. „Sirota, kako
da se usudi!“

„Mene svu jeza podiđe kad samo pomislim...“

„A što?“, upade neko treći. „Bolje to nego da se truže. Manje je muke.“

„Greh je to, jadna!“, reče ona žena u libadetu, poverljivo da je ne čuje starica koja je kukala.

„Nije to njen greh!“, protivi se glasno ona treća žena. „On je grešan, pasji sin. Ja bih njemu revolver...“

„Pa šta mi bog dâ!“, dopuni neko četvrti.

„Kuku, sine, šta učini od sebe!“, naricala je starica u crnoj šamiji akcentujući po niški.

Na dva sastavljena stola ležala je mrtva devotka, obučena u praznično ruho. Lice joj je bilo povezano jednom ružičastom svilenom trakom da joj usta ne bi stajala otvorena. Mrtvačka ukočenost bila je nastupila i vilice se nisu mogle potpuno sklopiti, te su joj usne stajale poluotvorene i nasmejane, kao da je duša sanjala nekakav prijatan san. Ovaj osmeh kvarila je jedna mrlja, koja je stajala u dnu desnog obraza kao jedna crna suza; ova mrlja dolazila je od zgusle krvi, koja se prilepila za kožu u poslednjem trenutku života i više se nije dala oprati. Inače su obrazi bili bleđi. Crte se pretvarale u hladan mramor. Pod trepavicama se videle staklaste zenice. Duša se pretvorila u noć. I prisustvo smrti unosilo je hladnu svečanost u svakodnevnu sirotinju ovog stana.

Dignuvši oči sa mrtvaca, Krečić zadržao pogled na podbuhlom licu starice koja je sedela čelo glave pokojničine i, netremice gledajući u lepo lice svoga deteta, grcala i pitala se izgubljeno: „Kuku, sine, šta učini od sebe?“ Lice ove starice, koliko se videlo ispod crne šamije kojom je bila ubrađena, bilo je suvo, mršavo, pocrvenelo i ogrubelo kao kod ljudi koji su odvajkada sirotinja, ljudi koji provode svoje dane bez sočne žalbe za propalim imanjem, ili bez zelene nade da će doći novi i bolji dani. Po ovoj dubokoj paćeničkoj rezignaciji rezao je sveži bol strašne grimase očajanja i mržnje na život.

Kremić se ne smede umešati u ovu bedu nego se neopaženo vrati na trem, pa se reši da upita onu decu da mu kažu što znaju. Ali se u tom trenutku susrete sa Zorkom. Ona se rumenela u licu, kajala se zbog svoga sujeverstva i vraćala se da goste posluži kafom.

„Molim vas, gospođice, na nekoliko reči...“, osmeli se novinar. „Šta se to desilo?“

„Izvinite me za jedan trenutak. Sad ću ja, samo da naslužim kafu ženama“, odgovori mu ona, ljubazno i slobodno, i otrča u kuću.

Miloš pogleda za njom.

Zorka je bila od onih devojaka kod kojih se izbegava govor o godinama. Vreme i prekovremen devojački život počeli su već da ostavljaju tragove na njoj. Njene crte su već počinjale da venu i dobivaju bledoliku boju zadocnelog cveća. Ali je ona imala lice žene koja je mršava odvajkada i koje se lako ne menja s godinama. Toj osobini, koja joj je davala nečeg detinjskog i tičjeg, lepo se pridruživao vlažan pogled njenih dubokih očiju, koje su bile mrke kao vode u hladu od vrba. Vitkost njenog srazmernog tela zaogrta se jednim tajanstvenim velom koji ženu čini ženom i izmicala pogledu posmatračevom.

U ovoj bedi smrti i skućenog života Kremić se prijatno oseti kad vide kretanje njenih lepih ženskih oblika. Čudio se kako Zorku ranije nije primetio. Da, čovek danima prolazi jednim putem, vidi prašinu, ogradu, travu i leptira na njemu, a ne primećuje lisnatu odraslu jabuku koja se sva beli od cveta. Slučaj jedan otkriva mu plemenito drvo, i on zastaje začuđen i pita se: da li je to doista juče postojalo?

Kad se Zorka vrati, Miloševo lice se ozari vatrom zadovoljstva i on je, da bi se što bolje sa njom poznao, šaljivo upita:

„A meni kafa?“

„Gle, zar ste vi zato došli!“, odgovori mu ona đavolasto.

Kremić se nasmeja i, gledajući male vene na Zorkinim kopcima i slepim očima, koje su plavom mrežicom opkoljavale dubinu njenih zenica, zamoli je da mu odgovori na pitanja koja joj je postavljao o nesrećnoj devojci i uzroku njenog samoubistva.

„Anđa se upoznala u ovoj kući sa jednim bandiskim narednikom“, odgovori mu devojka. „On je bio vrlo lep čovek, krupnih crnih brkova i očiju. Nosio se pažljivo: kajas mu je bio uvek nov, a odelo od oficirske čoje. Kad je govorio, smešio se i sve okretao na šalu. To mi se nije dopadalo kod njega i plašilo me za Anđu. Ona ga je brzo zavolela i s njim se prijateljila. Majka joj nije ništa smetala, hvalila je narednika i radovala se sreći svoga deteta. To su bili lepi momenti i za nas komšije kad bi narednik sedeo sa Anđom i svirao na svoju trubu. Da, on je svirao, svirao uvek. Kad god mu je služba dopuštala, dolazio je kući i tu čekao da se Anđa vrati, izvijajući melodije koje su bile vrlo slatke i žalosne, kao da to nije svirao čovek koji se uvek smeje. A kad bi ona došla, seli bi zajedno, ona bi pevala tiho, izgubljeno, a on ju je pratio sve tiše i tiše.“

Tu zadrhta Zorkin glas.

„To je trajalo tako celo leto“, produži ona „ali od jesenas narednik je sve ređe dolazio kući, sve se ređe čula njegova truba. O Mitrovu dne on se iseli odavde, izgovarajući se da mu je daleko kasarna, a pre mesec dana bude premešten u Valjevo. Šta je od toga doba bilo između njih dvoje ja ne znam. Vidim samo kako se svršilo: jutros je Anđa otišla na rad kao obično, ali mesto da udari u varoš, ona ode na Dunav i, ne govoreći nikome ništa, ne ostavljajući nijedne rečce napisane, skoči u vodu. Kad su pritrčali neki vojnici i izvukli je iz reke, ona je već bila mrtva.“

„A on?“, upita mahinalno Miloš.

„On se svakako smeje“, odgovori Zorka i glas joj zadrhta još jače.

Kremić pomisli da će sad čuti bujicu reči protiv muškara-
ca, ali se Zorka bila povukla u se i ćutala, zanesena i nevesela.

Čudne se stvari dešavaju na ovome svetu. Ima ljudi sa kojima živimo odavno zajedno i u prijateljstvu, a nikad se s njima nismo razgovarali iskreno, nikad im nismo širom otvorili svoje srce; dok s drugima tek što smo progovorili koju reč, a mi se zainteresujemo za njih kao za braću i pružimo im celo svoje srce. Jedna ovakva potreba za intimnošću bila je obuzela mlada čoveka prema devojci s kojom je govorio i on je upita umekšanim glasom, koji je dolazio iz dubine grudi:

„Oprostite mi, gospođice, ako sam slobodan. Kad vas vidim tako ćutljivu i melanholičnu, ja se plašim da vas ovim nisam povredio... bojim se da i vi niste nesrećni.“

Preko Zorkinih usana prelete jedan žalostan osmejak.

„Nesrećna nisam“, odgovori ona prostosrdačno, „nego me je potresla nesreća ove devojke.“

„Šta mislite o njoj, o Anđi? Da li je osuđujete?“

„Ja ne vidim zašto je treba osuđivati. Ovo je samo nesreća, zla sudbina, kako kažu naše majke. Anđa je bila slabo stvorenje, koje se nije moglo odupreti iskušenju, prohtevima srca, i snositi posledice koje oni izazivaju.“

„Naprotiv!“, reče Miloš. „Ona je pravilno mislila. Život je žalostan. Jedina sreća koju možemo naći u njemu jeste ljubav. Kad nje nema...“

„Ne, nije tako. Ljubavi ima uvek. Ona nam se nudi na svakom koraku. Koliko ima potrebitih i nemoćnih koji su žedni naše ljubavi. Ali ljubav kakvu je Anđa tražila to je osećanje luksuza. Ona nas vuče ka zadovoljstvima, ali ne i sreći jer

---

se sreća nalazi u dužnosti, u požrtvovanju... Požrtvovanje je sreća, gospodine Kremiću“, ponovi Zorka i nabra obrve, dve male obrve, tanke i crne kao krila u lastavice.

„To su kaluđerske misli, gospođice! Prema tome, ja bih...“

Zorka ne htede dopustiti da se razgovor produži dalje na tom terenu nego prekide Kremića:

„Vi ćete sad napisati čitavu istoriju od ovog događaja. Ali bi korisnije bilo da se nađete ovde. Potrebno nam je ljudi. Naše komšije su na radu i zauzeti su ceo dan.“

Kremić obeća da će se navratiti posle podne i učiniti što može, ali se unapred izvini da se ne ume naći u ovakvim stvarima.

„Treba umeti!“, nestašno mu dobaci ova mršava devojka i otrča da vidi treba li šta ženama.

Treće poglavlje

TRI DRUGA

Miloš Krečić prolazio je čitavu zimu pored svoje nove poznanice a, takoreći, nije je video. Sad pak, rastavši se od nje, mislio je na nju, pamtio sve što je kod nje našao i verovao da je bolje zna nego sve žene koje je dosada poznavao. Daleko od Zorke, on je, kao sva osetljiva bića koja su obdarena imaginacijom, oživljavao njeno lice, bledo i neveselo kao zadocnelo cveće, njen prav pogled, koji je dolazio iz mirnih dubina tamnog oka, melanholičan osmeh oko usana, koje su precvetavale nedodirnite ljubavnim poljupcem, siguran glas, koji je slobodno iznosio njena intimna mišljenja, i celo njeno vitko biće koje se izmicalo posmatračevom pogledu. U ovim mislima, kojih se nije mogao otresti, lice i glas Zorkin davali su mu utisak jednog sna ili neke uspomene. Odakle se dizala ova ženska glava, na šta su ga opominjali ovi prikriveni uzdasi i reči, sređene u prirodne aforizme, koji su mu prodirali u dubinu srca?

U redakciju je došao na vreme i seo da piše. Kao da je hteo naći oduške novim osećajima koji su ga gušili, on se sav predavao opisu žalosne ljubavi između radnice Anđe

i bandiskog narednika, pa je, opisujući zamišljene dirljive scene, uzdržavao s mukom suze koje su mu navirale na oči. Slagači su sa uživanjem čitali ovaj rad, slažući slova, i glasno davali svoje pohvalne primedbe. To je potvrđivao i korektor pregledajući šif za šifom, a administrator, koji je bio svršio obračun s prodavcima, besposlen je čitao svršene korekture i govorio: „Alal ti vera, Milošu. Vidi se da si pesnik. Danas će otići hiljada više, kao jedan!“

I sam urednik prilazio je Kremiću, nudio mu cigarete i palidrvca.

Kad svrši sve, mladi saradnik *Preporoda* predloži svojim drugovima i uredniku da skupe nešto novaca za majku pokojničinu, da joj se to nađe u nevolji. Tu se Miloš ponovo iznenadi. Onaj isti čovek koji je zadovoljno trljao ruke, kad je čuo da je jedna sirotica izvršila samoubistvo, zbunjeno je promućao: „Neka, ostavite vi to, daću ja nešto!“ i uručio Kremiću dvadeset dinara da odnese devojčinoj majci.

Sirota žena kako se obradovala! Baš joj je trebao novac da plati taksu za mitropolitov blagoslov da bi joj ćerku opojali i sahranili po obredima pravoslavne crkve.

„Hoćete li doći doveče na čuvanje mrtvaca?“, reče mu Zorka tom prilikom. „Biće dosta devojaka, Anđinih drugarica.“

„A hoćete li vi biti?“, zapita je Kremić osmehnuvši se.

„Moja majka brzo zadrema...“

„Šta to mari! Nećete biti sami.“

„Vi ne znate još moju majku!“, dodade Zorka glasom koji je izdavao poštovanje i strah.

Miloš Kremić je bio već preturio nekoliko sentimentalnih kriza prve mladosti i sit bio svojih jednostranih nesrećnih ljubavi, čiji je jedini dobar rod bila jedna knjiga mekih i žalosnih stihova koji su mu odškrinuli vrata našega Parnasa. Istina, on nije posle toga odricao postojanje i draž ljubavi,